

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

LOUTKA A JEJÍ VLIV NA UTVÁŘENÍ
OSOBNOSTI DÍTĚTE

Bakalářská práce

České Budějovice 2011

Vedoucí práce: Milena Matějčková, MgA.

Autor práce: Kateřina Zadáková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vlivy loutkového divadla na osobnostní rozvoj předškolního dítěte.

Cílem práce je zjistit jaké loutky předškolní děti upřednostňují a co jejich výběr ovlivňuje – materiál, barvy, souměrnost. Práce zkoumá také reakce dětí na určitý typ loutkového divadla.

Teoretická část vymezuje pojmy z oblasti loutkového divadla, seznamuje čtenáře s druhy loutek, historickými souvislostmi vývoje loutkového divadla. Zabývá se vývojovými zvláštnostmi dítěte v předškolním věku a využitím loutky jako výchovného prostředku.

V praktické části je formou pozorování a rozhovoru zkoumáno působení loutky a loutkového divadla na dítě.

Klíčová slova

loutka, loutkové divadlo, předškolní dítě, rozvoj osobnosti

Abstract

The bachelor's thesis deals with the influence of puppet theater in the personal development of preschool child.

The aim of the work is to find out which puppets preschool children prefer and what influences their choice - material, color, symmetry. The work examines children's reactions to a particular type of puppet theater.

The theoretical part defines the terms of the puppet theater, introduces readers to the puppet types, the historic context of the development of puppet theater. It deals with the developmental traits of preschool age children and using puppets as an educational resource.

The practical part is a form of interview and observation investigated action puppets and puppet theater for children.

Keywords

puppet, puppet theater, preschool child, personality development

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

.....

Děkuji MrA. Mileně Matějíčkové za odborné a pečlivé vedení bakalářské práce. Děkuji také své rodině za trpělivost a podporu při studiu.

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část	8
1. Loutkové divadlo.....	8
1.1 Definice základních pojmů.....	8
1.1.1 Loutkové divadlo	8
1.1.2 Loutka	8
1.2 Druhy loutek.....	10
1.2.1 Loutky závěsné	10
1.2.2 Loutky spodové	10
1.2.3 Loutky vedené zezadu	11
1.2.4 Loutky zvláštní	11
1.3 Původ loutek a loutkového divadla	13
1.4 Vývoj loutek ve světě	13
1.5 Vývoj loutek v Čechách	14
1.5.1 Školní divadla	15
1.5.2 Ochotnická divadla	16
1.5.3 Rodinná divadla	16
2. Osobnost a její utváření v období předškolního věku	18
2.1 Vývojová specifika dětí předškolního věku	18
2.2 Kognitivní vývoj	19
2.3 Sociální a citový vývoj	21
3. Loutkové divadlo jako výchovný prostředek	25
3.1 Profesionální loutková divadla	25
3.2 Loutkové divadlo v mateřské škole	26
3.2.1 Divadlo hrané učitelkou.....	26
3.2.2 Divadlo hrané dětmi	27
Praktická část	29
4. Výzkum – Červená Karkulka.....	29
4.1 Operka	29

4.1.1 Úvod	29
4.1.2 Průběh	29
4.1.3 Vyhodnocení	31
4.2 Pohádka	33
4.2.1 Úvod	33
4.2.2 Představení vybraného vzorku loutek	34
4.2.3 Výběr dětí	43
4.2.4 Vyhodnocení.....	50
5. Závěr	57
Seznam použité literatury	58
Seznam příloh	60
Seznam příloh na DVD disku	60

Úvod

Předškolní věk je období života, ve kterém na dítě působí velké množství podnětů, které pomáhají utvářet jeho osobnost. Rodiče a pedagogové se mu proto snaží poskytnout správné vzory chování a pomoci tak k jeho harmonickému rozvoji. Čím víc děti zaujme prostředek, kterým mu hodnoty předáváme, tím lépe si je zapamatuje a vnitřně zpracuje. Je tedy dobré najít ten nejlepší nástroj, který dítě formuje, ale současně přináší potěšení. Tímto vhodným nástrojem je podle mého názoru loutkové divadlo.

Loutkové divadlo patří neodmyslitelně k tradici mateřské školy. Přináší radost a zároveň také napomáhá k získávání a osvojování správných návyků, postojů a chování. Jedná se o zajímavou a podstatnou součást předškolního vzdělávání, a proto jsem rozhodla tuto oblast blíže prostudovat.

V teoretické části své bakalářské práce se zaměřuji na vývoj loutkového divadla, dále na ozřejnění vývojových specifíků dětí předškolního věku a na použití loutky jako výchovného prostředku.

Mým cílem je formou rozhovoru získat poznatky o tom, jaké důvody mají děti k preferenci určitých loutek a jak samy dokážou tvořivě s loutkou i s pohádkovým příběhem zacházet. Dále budu metodou pozorování zjišťovat, jak a zda vůbec dnešní předškolní děti zaujme jemný neakční typ loutkového divadla. Výsledky by měly pomoci pedagogům především při volbě loutek pro vytváření vlastních divadelních představení, snad i některým výtvarníkům při výrobě loutek.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Loutkové divadlo

1.1 Definice základních pojmů

V první kapitole teoretické části mé práce objasním základní pojmy spojené s loutkovým divadlem. Často se v práci objevují, proto pokládám za nutné tyto pojmy definovat.

1.1.1 Loutkové divadlo

Loutkové divadlo představuje jednu z forem divadla, ve kterém je základním vyjadřovacím prostředkem loutka. Děti se s ním většinou setkávají poprvé v mateřské škole - nejprve sledují představení profesionálních loutkářů nebo své učitelky. Loutkové divadlo klade na tvůrce a loutkoherce vysoké nároky. Při tvorbě představení se musí řídit věkovou skupinou, pro kterou je představení určeno a vyžaduje základní znalost úrovně těchto dětí z hlediska vývojové psychologie. Pokud již mají děti dostatek znalostí a zkušeností, pouští se do hraní samy.

„Loutkové divadlo, to je ta nejkrásnější dětská hra, která vůbec je. Měli bychom ho chránit, jako naši přírodu, nebo se také jednou může stát, že už nebude. Tak to tedy ne!¹“

V kultuře našeho národa má loutkové divadlo výjimečný význam a i přesto, že jeho oblíbenost v průběhu let kolísala, zůstává dodnes důležitou estetickou, kulturní, vzdělávací a zábavnou složkou života.

„Jen loutkovým divadlem z valné části vychovaný národ dovedl si postavit z vlastních prostředků Národní divadlo².“

1.1.2 Loutka

Definice slova loutka není zcela jednoznačná. Obecně se jedná o neživý předmět představující nejčastěji člověka nebo zvíře, který ožívá v ruce člověka.

¹ BUDÍNSKÁ, Hana. *Momenty s výhledem do budoucna aneb Střelte se do černého?* Praha : ÚDDM, 1990. s. 13. ISBN 80-85105-18-7.

² NEJEDLÝ, Zdeněk. In ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*. Vyd. 3. Praha : SPN, 1978. s. 7.

Ladislav Šaloun zapsal do pamětní knihy loutkového divadla *Umělecká výchova svůj pohled na loutku: „Co je divadelní loutka? Směšné nic- kousek dřeva barvami natřeného, do pestrých hadříčků omotaného a na drátku zavěšeného. Ale postavíme-li ji do patřičného prostoru a světla a dáte-li jí pohyb a přiléhavé slovo, rázem ožije...stává se uměleckým dílem, dostává svůj styl, což je její velká přednost³“*. Šaloun dále soudí, že loutka je světem sama pro sebe, ale zároveň je i malým uměleckým zázrakem, který patří nezbytně ke kultuře našeho národa.

Hana Budínská spatřuje magickou moc loutek v jedinečné příležitosti vdechnout neživým věcem život, v počínání, kdy se vytváří iluze jiného, neopakovatelného světa⁴.

Jaroslav Blecha přisuzuje loutce typické znaky zjednodušení, souhrnu a přehnanosti. Tvrdí také, že loutka nenapodobuje člověka, ale nahrazuje jej⁵.

Kramberg uvádí, že: *„Kdo zachází s loutkami, musí počítat s tím, že vstupuje do okultního světa. Stačí se na ně dívat, sbírat je a zkoumat, natož pak s nimi experimentovat, aby se člověk dostal do oněch končin, které z nedostatku vhodnějších slov zveme démonickými⁶“*.

³ ŠALOUN, Ladislav. *Pamětní kniha loutkového divadla Umělecká výchova*. In ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*, Vyd. 3. Praha : SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1982, s. 61.

⁴ BUDÍNSKÁ, Hana. *Loutkář: Rady a návody k plnění a získání odznaku odbornosti Loutkář*. Praha: Mladá fronta, 1978. 125 s.

⁵ BLECHA, Jaroslav, *Problematika teorie a estetiky loutkového divadla*. Brno : CERM Akademické nakladatelství, 1998. 19 s. ISBN 80-7204-094-4.

⁶ KRAMBERG, K. H. *Povstání loutek*. In BLECHA, Jaroslav, JIRÁSEK, Pavel. *Česká loutka*. Praha : Kant, 2008. Motto. ISBN 978-80-86970-23-3.

1.2 Druhy loutek

Při zpracování této kapitoly jsem čerpala převážně z knihy Aloise Tománka - Podoby loutky.⁷

Loutky se dělí do několika skupin podle způsobu vedení. Loutky, kterými pohybujeme zesponu, se nazývají spodové, loutky vedené shora se nazývají závěsné. Další skupinu tvoří loutky voděné zezadu a skupinou nejzajímavější jsou jistě loutky zvláštní kategorie.

1.2.1 Loutky závěsné

Marionety

Marionety jsou loutky, které vzhledem i anatomií velmi připomínají člověka, proto se loutkoherci snažili o co nejrealističtější pohyb. Upustili od původního drátu, který procházel hlavou a tvořil osu loutky, a nahradili ho nitěmi. S přibývajícím počtem těchto nití se marionety staly pro své vodiče hůře neovladatelné. Ti ale na své umění nezanevřeli, a proto se dnešní děti mohou radovat z divadelních představení výtečných marionetářů. Známými a oblíbenými marionetami jsou u dětských diváků Hurvínek a Spejbl vytvořené Josefem Skupou.

1.2.2 Loutky spodové

Maňásek

Základem maňáska je lidská ruka. Svým vzhledem a možnostmi pohybu je předurčena k práci s rekvizitou a umožňuje člověku jednoduše a bezprostředně využívat těchto výhod k uměleckým účelům. Hana Budínská považuje maňáska za nejvhodnější loutku pro děti, protože ji dokážou nejlépe ovládnout. Nazývá maňásky loutkami akce⁸.

Javajka

Javajka má orientální původ na Jávě, avšak v českých loutkových divadlech se tato loutka objevuje po zájezdu S. V. Obrazcova. V našem prostředí je dále ještě bohatě

⁷ TOMÁNEK, Alois. *Podoby loutky*. 2. opravené vydání. Praha : Akademie múzických umění, 2001. 177 s. ISBN 80-85883-76-7.

⁸ BUDÍNSKÁ, Hana. *Hry pro šest smyslů: Kartotéka pro loutkáře a neloutkáře, kteří si smějí hrát s dětmi*. 2. vydání. Praha : Gamma, 1992. 125 s. ISBN 80-900145-4-2.

vylepšována a upravována. Jedna ruka loutkoherce drží kolík, na kterém je připevněna hlava a ramena javajky, přičemž ta samá ruka tvoří také její tělo. Ruce jsou ovládány čempurity (dlouhé tyčky, které jsou k dlani buď volně přivázány, anebo jsou zapuštěny do dlaně s vydlabaným důlkem).

Spodová marioneta

Spodová marioneta pochází z Japonska. Pro vznik této marionety našli tvůrci inspiraci v obřích mechanických figurách zvaných „Karakuri“, anebo v obyčejném tahacím panáku. Loutkoherce drží loutku pod jejím těžištěm, proto se s ní hůře balancuje. Dá se ale výtvarně bohatě stylizovat a ozvláštňovat.

1.2.3 Loutky vedené zezadu

Manekýn

Nástup manekýna na divadelní scénu souvisí s oblibou černého divadla. Jedná se o velkou, obvykle látkovou loutku, kterou skrytý loutkoherce drží před sebou.

Stínohra

Vodiči loutky přitiskují zezadu na (šikmo shora osvětlené) plátno.

1.2.4 Zvláštní loutky

Vodní divadlo (Vietnam)

Jevištěm divadla je menší vodní plocha, na jejímž břehu se postaví rákosový domek sloužící jako opona nebo zástěna. Loutkáři stojí po pás ve vodě a pomocí dlouhých tyčí a táhlových převodů skrytých pod vodou ovládají loutky před domkem. Diváci sledují představení z protějšího břehu, bez toho, aby zahlédli vodiče nebo ovládací mechanismus⁹.

Krosnová loutka

Obrovská loutka je nošena jako „krosna“ na zádech loutkoherce, hlava loutky je potom ovládána hlavou vodiče.

⁹ RÖDL, Otto, et al. *Loutkářství*. 2. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 119 s.

Přilbová loutka

Při použití této neobvyklé loutky má vodič na hlavě helmu, do které je pevně připevněna hlava loutky a při pohybu loutkoherce věrně kopíruje jeho pohyb. Volné ruce vodiče pak mohou fungovat jako ruce samotné postavy, nebo ovládat čempiruty a jejich pomocí pak klasické javajkové ručičky.

1.3 Původ loutek a loutkového divadla

Loutkové divadlo se pravděpodobně vyvinulo z dávných magických obřadů, které jsou jakýmsi společným prazákadem pro řadu umění. Setkává se v nich tanec, zpěv, hra na primitivní hudební nástroje, a pokud účastník takového obřadu představoval nějakou „dramatickou postavu“, lze již mluvit o divadle v zárodečném stavu.

V těchto obřadech ještě neexistovalo dělení na diváky a herce, to přinesl až pozdější vývoj. O divadle v pravém slova smyslu můžeme mluvit až po vymezení těchto rolí. S loutkami se setkáváme také v některých starých pohanských zvycích, jako je známé „vynášení smrti“, kde smrt symbolizuje loutka Morany. Církev oblíbu těchto obřadů využila k naplnění svých cílů tak, že upravila původní obsah- kult pohanských démonů se přeměnil na kult svatých. V kostelích se začaly v adventním období objevovat betlémy či jesle s pohyblivými figurami¹⁰.

1.4 Vývoj loutky ve světě

Jedním z nejstarších dokladů evropského loutkářství je vyobrazení z 12. století, na němž bojují dvě figurky zbrojnošů. Jedná se o marionety ovládané ze strany, které dívka a chlapec za pomoci provázků uvádějí do pohybu.

Loutkové divadlo se však patrně hrálo už ve starém Řecku několik staletí před naším letopočtem. Šlo o marionety z pálené hlíny, zavěšené na drátě. Podobné loutky byly nalezeny i ve starořímských hrobkách. Nevíme však zcela přesně, zda šlo o loutky pro nějaké loutkové představení nebo o loutky ve funkci zábavné hračky.

Ve středověku se vývoj loutek zbrzdil, ale časem se v chrámech začaly objevovat sochy Krista a Panny Marie oživované skrytými mechanismy, což mělo sloužit jako prostředek k náboženské výuce. Původ slova „marionette“ pochází z těchto ožvlých soch Panny Marie (francouzské slovo marionette je zdobnělinou jména Marion). Pojmenování „marionette“ pro loutky poprvé doložil Guillaume Bouchet roku 1584¹¹.

¹⁰ RÖDL, Otto, et al. *Loutkářství*. 2. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 119 s.

¹¹ BLECHA, Jaroslav; JIRÁSEK, Pavel. *Česká loutka*. Praha : Kant, 2008. 355s. ISBN 978-80-86970-23-3.

Vedle církevních loutek se začaly objevovat také světské formy loutkového divadla. Kejklíři bavili své publikum groteskními pohyby loutek, mastičkáři a trhači zubů zase využívali loutky k nalákání zákazníků.

Vánoční trhy, jarmarky a pouti s sebou přinesly rozvoj pouličního divadla v Evropě. Každá země měla svou oblíbenou loutkovou postavu. Mezi nejznámější patří Polichinelle (Francie), Cristobal - Pulcinelle (Španělsko), Petruška (Rusko) a Harlekýn (Itálie).

Punch a Judy (Anglie)- forma maňáskového divadla, kdy hlavní hrdina postupně likviduje ostatní postavy, na scéně se objevuje často malý živý psík, králík či morče, těmto výstupům se říká také „rakvičkárna“, protože Punch na konci hry nacpe všechny své oběti do rakve¹².

1.5 Vývoj v Čechách

V 17. století začínají do Čech přicházet komediantské tlupy z Itálie, Holandska, Anglie a Německa. Jejich repertoár se příliš neliší od repertoáru hereckého divadla, avšak hry jsou mírně zkracovány, upravovány a vulgarizovány. Loutkáři zpočátku hrají ve větších městech, později se kvůli nepříznivým podmínkám, které jim vytvoří úřady, přesouvají na vesnice. Marionetáři z Čech se objevují na scéně až ke konci 18. století a z ekonomických důvodů přicházejí se stejným repertoárem jako jejich zahraniční předchůdci¹³.

„Brzy vstoupili také Čechové do jejich šlépějí (Němců a Italů), kteříž tím více pochvaly a odměny došli, protože ve vlastenském jazyku své frašky přednášeli a na smýšlení, obyčeje a mravy svých krajanů účinkovat věděli. Že však tehdaž ještě za těžko bylo hereční společnost z mnohých osob pozůstávající vydržeti a následovně větší hry provozovati, smyslili si mnozí také hru s maňásky, panáky, hajduláky a tak zvanými tajtrlíčky anebo tatmánky, jichžto chůzi, pohybování rukou, těla a hlavy pomocí

¹² RÖDL, Otto, et al. *Loutkářství*. 2. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 119 s.

¹³ ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*, Vyd. 3. Praha : SPN, 1978. 161 s.

drobných drátků a vláken řídili, a skryti za každou osůbkou proměněným hlasem mluvili.¹⁴

V 1. polovině 19. století působilo na území Čech kolem osmdesáti rodin lidových loutkářů. Mezi nejznámější rody patří dodnes Kopečtí, Maiznerové, Kočkové a Dubští. Jejich repertoár se skládal z prepisů zahraničních her, později zařazovali české divadelní hry. Každý rod chtěl vzbudit dojem originálního repertoáru, a proto se jedna hra mohla objevit hned pod několika názvy, které svou novostí přilákaly publikum. Nejtypičtější postavou her byl Kašpárek. Jedná se o dospělého, ale jaksi zakrslého človíčka, který vyniká bystrým rozumem a vtipem. Většinou vystupuje jako sluha, který ale netouží po slávě jako jeho pán a mnohem raději se dosyta nají. Svým nezdolným optimismem si získává diváky a stává se pro ně jakýmsi typem lidového hrdiny. Loutky byly téměř vždy dílem profesionálních řezbářů a předávaly se z generace na generaci mnohdy jako celý majetek¹⁵.

V 2. polovině 19. století už marionetáři nezvládali upravovat svá díla do té míry, aby odpovídala rychle měnící se politické situaci a novému smýšlení diváků. Co dříve u dospělého publika vzbuzovalo úžas, nyní vyvolávalo jen letný úsměv. Zájem o loutky však přetrval u dětí, čehož si všimli umělci a pedagogové. Konec 19. st. přináší záměr využití loutkového divadla nejen pro jeho estetický vliv, ale také jako pedagogické pomůcky¹⁶.

1.5.1 Školní divadla

František Hauser založil v 2. polovině 19. století loutkové divadlo při svém hudebním ústavu, Ludmila Tesařová provozovala loutkové divadlo ve své mateřské škole. Její výstupy byly zpočátku jednoduché, s improvizovanými loutkami. Scénu tvořil stůl s obrácenými židlemi na koncích. To ale netrvalo dlouho a ze sbírky uspořádané rodiči dětí mohla Tesařová zakoupit divadlo se 150 loutkami. Vydávala také loutkové hry a svým přístupem a aktivitou strhla mnoho nadšených učitelek mateřských škol

¹⁴ HÝBL, Jan. *Historie českého divadla od počátku až na nynější časy*. 1815. In ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*, Vyd. 3. Praha : SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1982, s. 9-10.

¹⁵ BLECHA, Jaroslav; JIRÁSEK, Pavel. *Česká loutka*. Praha : Kant, 2008. 355s. ISBN 978-80-86970-23-3.

¹⁶ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství*. Praha : Akademie múzických umění v Praze, 2004. 304 s. ISBN 80-7331-008-2.

k podobné činnosti. Nebývalý rozmach loutkového divadla na počátku 20. st. měl charakter hnutí, v jehož čele stál Jindřich Veselý¹⁷.

1.5.2 Ochotnické loutkářství

Nastupující ochotnické loutkářství bylo přijímáno různě – profesionální divadelníci ho považovali za nechtěnou konkurenci, kdežto příznivci ho oceňovali jako zdroj zábavy, vzdělání a zušlechťování osobnosti. Ve 30. letech je u nás okolo 3000 činných loutkových divadel, z nichž většina hrála s marionetami. Soubory musely znát dostatečné množství her, protože se nereprízovaly – každou neděli se hrála jiná pohádka. Téměř ve všech hrách vystupuje Kašpárek, který v tomto období zažívá vrchol popularity u dětí. Mění se ze zakrslého dospělého na vzorného chlapce, který pomáhá, je veselý a vždy si ví rady. Kašpárek má ve hrách silné moralizátorské postavení. V Plzni vzniká Loutkové divadlo feriálních osad, kde Josef Skupa využívá Kašpárka jako prostředek k napadání a zesměšňování rakouské monarchie – dospělí se vracejí do hlediště. Nejprve vytváří Spejbla, později k němu přidává Hurvínka, čímž vzniká komická dvojice s originálním slovním humorem. Spejbl představuje konzervativního, autoritativního a pomalého tatíka, kdežto Hurvíněk je bystrý, zvědavý a mile drzý, a proto na jeho straně stojí sympatie publika¹⁸.

1.5.3 Rodinná loutková divadla

Rodinná loutková divadla, která vznikala souběžně s ochotnickým loutkářstvím, se těšila velké oblibě a masovému rozšíření. To si žádá nové náměty a postavy. Divadlu se věnují kulturně vzdělaní lidé, čímž získává prestiž a mění se vztah s ostatními uměleckými obory, které začínají brát loutkové divadlo vážněji. Na počátku 19. st. bylo možné zakoupit miniaturní papírová divadélka ve formě vystřihovánek. Nejprve měla pouze dekorativní význam, později se prodávala i s návody ke stavbě divadla a textem hry. V domácnostech se divadlo využívalo především ke hrám, které předváděli rodiče pro své děti. Dětem se loutky často ani nedostaly do rukou, aby nedošlo k jejich poničení. Loutkové prodejny nabízely i hotové sestavené výrobky, ale mnohem větší popularitu sklízely polotovary, které si lidé doma dotvářeli. Někteří kutilové si dokonce dovedli vyrobit nejen divadlo, ale i všechny loutky, rekvizity a kostýmy.

¹⁷ ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*, Vyd. 3. Praha : SPN, 1978. 163 s.

¹⁸ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství*. Praha : Akademie múzických umění v Praze, 2004. 304 s. ISBN 80-7331-008-2.

Během 2. světové války muselo mnoho souborů nedobrovolně ukončit svoji činnost. Mezi loutkáři se vytvořila snaha využít loutku jako prostředek k posílení pospolitosti českého lidu a rozšiřuje se maňáskové divadlo hrané pro děti. Jeho výhoda byla ve snadné přemístitelnosti a jednoduchosti hraní.

Po skončení války byly vytvořeny možnosti k plnému obnovení loutkářské činnosti. Začala se stavět stálá profesionální loutková divadla a roku 1952 se otevírá Katedra loutkářství na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze¹⁹.

¹⁹ DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství*. Praha : Akademie múzických umění v Praze, 2004. 304 s. ISBN 80-7331-008-2.

2. Osobnost a její utváření v období předškolního věku

Pojem osobnost má mnoho různých definic, z nichž jsem vybrala podle mého soudu, jedny z nejdůležitějších.

Drapela tvrdí, že „... *osobnost je jedinec jako psychologický celek*²⁰.“ Z jeho výkladu je patrné, že osobnost člověka je sestavena z několika různých částí, které jsou navzájem propojené a společně tvoří celek jednotlivce.

Mikšík říká, že „... *osobnost je člověk jako subjekt*²¹.“ Přijímá člověka jako jednající, rozhodující se bytost, která dokáže být tvůrcem, iniciátorem, původcem a zdrojem akce.

Helus definuje osobnost jako „... *celistvou individualitu konkrétního člověka*²²“, která je zaměřena na realizaci svých životních cílů, zaujímá své postavení mezi lidmi, s nimiž interaguje a komunikuje, vyjadřuje svou identitu, ovládá sama sebe.

2.1 Vývojová specifika dětí předškolního věku

Předškolní věk zahrnuje celé období od narození až po nástup do školy. Ve své práci se zaměřím pouze na období docházky do mateřské školy, tedy na dítě ve věku 3- 6 let, se kterým mám možnost v mateřské škole pracovat.

Termín předškolní věk naznačuje, že se jedná o dobu *před školou*, která má za úkol připravit dítě pouze na budoucí školní povinnosti. Ve skutečnosti se ale jedná o plnohodnotnou, jedinečnou a významnou etapu s mimořádnou důležitostí pro celý další život člověka²³.

Proměna těla

V tomto věku se výrazně mění stavba těla – baculatost se mění ve štíhlost a vzniká nepoměr mezi růstem hlavy, trupu a končetin. Pokračuje osifikace kostí, ve věku šesti let se ukončuje osifikace zápěstních kůstek, což vede k rozvoji jemné motoriky.

²⁰ DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha : Portál, 1997. 175 s. ISBN 80-7178-134-7.

²¹ MIKŠÍK, Oldřich. *Psychologické teorie osobnosti*. Praha : Karolinum, 1999. 213 s. ISBN 80-7184-926-X.

²² HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí : obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha : Portál, 2004. s. 85. ISBN 80-7178-888-0.

²³ MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha : Karolinum, 2006. 445 str. ISBN 80-246-1056-6.

Motorika

Dítě zdokonaluje pohybovou koordinaci, pohyby jsou plynulejší, elegantnější, přesnější. Snadno se za asistence rodičů učí sportům jako je lyžování, jízda na kole a plavání. Pohybová koordinace umožňuje dítěti větší samostatnost při sebeobsluze. Je již soběstačné při osobní hygieně, jídle, zavazování tkaniček, oblékání a svlékání oděvu.

Rozvíjí se jemná motorika. Dítě si rádo hraje s různými materiály (korálky, plastelína, knoflíky, kamínky, látky), objevuje jejich tvar, strukturu, barvu a možnosti užití. S rozvojem jemné motoriky se rozvíjí také kresba. Kresba je hra a zároveň nejpřirozenější vyjadřovací prostředek – dítě jí poví více než by dovedlo nebo se odvážilo říci slovy²⁴.

Zpočátku je chování dítěte regulováno příkazy, zákazy a pokyny rodičů. Kolem tří let se dítě dostává do období prvního vzdoru a projevuje snahu dělat vše samo. Svě chování se tedy pokouší řídit vlastními, nahlas prohlášenými instrukcemi. Později mu stačí pouze „vnitřní řeč“, bez hlasitého vyjadřování svých záměrů. Dochází k intenzivnímu rozvoji řeči a zájmu o ni. To dítěti umožňuje získávání nových poznatků o sobě a okolí. Již ví, že každá věc v jeho okolí má jméno, a proto přechází postupně z otázky „*Co je to?*“ na otázku „*Proč?*“.

Koncem předškolního období se začíná projevovat potřeba práce. Dítě rádo pomáhá rodičům s domácími pracemi a plní drobné úkoly.

2.2 Kognitivní vývoj

Myšlení je egocentrické (zaměřené na sebe sama, nechápe, že druzí mají jiný pohled, antropomorfní (polidšťuje předměty), magické (umožňuje zaměňovat fakta podle přání) a artificialistické (vše někdo udělal – lidé vyhloubili jezera a nalili do nich vodu).

Piaget tvrdí, že dítě mezi druhým a čtvrtým rokem používá slovo spíše jako předpojmu, který je založen na nepodstatných vlastnostech. Na konci tohoto období již dítě vyvozuje úsudky, jimiž předpojmy slučuje. Toto usuzování je velmi jednoduché, je více živeno představivostí než skutečnými logickými závěry. Po etapě symbolického

²⁴ VÁCLAV, Mertin; ILONA, Gillernová. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Druhé, rozšířené a přepracované vydání. Praha : Portál, 2010. 248 s. ISBN 978-80-7367-627-8.

a předpojmového myšlení následuje etapa názorného myšlení, která umožňuje dítěti přemýšlet obecněji a usuzovat podle svého vnímání a představ. Piaget uvádí, že dítě nerozlišuje fyzikální jevy od psychických: „Jména jsou zcela hmotně připoutána k věcem, sny jsou malé hmotné obrázky, na které se díváme v ložnici, myšlení jsou ústa, která jsou vzadu v mé hlavě a která mluví k ústům vpředu²⁵.“

Výrazně roste kapacita především mechanické paměti, ale známé a často opakované jevy dokáže dítě popsat na základě logického sledu. Pro proces zapamatování je charakteristická konkrétnost a bezděčnost.

Pozornost je zpočátku nestálá a přelétavá, postupně se ustaluje a začíná se vytvářet pozornost úmyslná. Záleží zde také na druhu činnosti a temperamentu dítěte.

Pokud pro dítě není něco srozumitelné a jasné, vypomáhá si fantazií tak, aby skutečnost byla přijatelná – dětská lež. Dítě je přesvědčeno o pravdivosti toho, co říká. Ve fantazijních představách se objevují osobní přání a aktuální citové ladění.

Vzrůstá zájem o informace k tématu zplození a zrození člověka.

Smrt je tajemným pojmem, ale přemýšlí o ní. Představuje si ji jako pobyt v hrobě zaživa – bezmocnost, nehybnost, samotu, ohrožení zlými bytostmi. Dítě si, i přes děsivost, kterou v něm smrt vyvolává, myslí, že se jedná o stav podobný spánku, který pomine. Vlivem pohádek si smrt většinou představuje jako ošklivou stařenu s kosou nebo jako kostlivce v potrhaných šatech. Již v tomto věku se může dítě stát svědkem zabíjení slepice, králíka či hmyzu. A právě proto může propadnout panickému strachu ze smrti, pokud se zraní a krvácí. Slovo „smrt“ dítě v předškolním věku zná a objevují se u něj spontánní hry s jejím námětem²⁶.

Při vnímání celku se dítě zaměřuje na zajímavý detail. Začíná analyzovat doplňkové barvy (fialová, růžová, oranžová), je schopno delší dobu poslouchat čtený text. Rozvojem sluchového vnímání se současně urychluje rozvoj řeči. Naslouchání pohádce má pro dítě podobný citový význam jako hra - může se při něm hravou formou vyrovnat se svými strachy a konflikty.

²⁵ PIAGET, Jean; INHELDEROVÁ, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1970. s. 83.

²⁶ ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 2., přeprac. Praha : Panorama, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.

2.3 Sociální a citový rozvoj

Termínem socializace rozumíme proces začleňování do společnosti, při níž se osobnost vyvíjí a utváří působením sociálních vlivů (lidé jako jedinci, lidé jako sociální skupiny, společenské a kulturní poměry, zvyklosti a pravidla). Jedinec na tyto vlivy musí reagovat: vyrovnává se s nimi, podléhá jim nebo je tvořivě zvládá²⁷.

Dítě projevuje zájem o okolní svět, již mu nestačí rodina, potřebuje objevovat nová prostředí, vznikají vztahy s vrstevníky. Ti jsou pro dítě (i fyzickým zjevem) nejméně hrozní a nebezpeční, proto je nejnáze přijme. Zároveň se jedná o jeho cílovou společenskou skupinu, ze které si v životě bude vybírat přátele a partnery. Aby dítě dosáhlo žádoucí socializace, musí opustit chráněné prostředí rodiny, ale ne skokem, nýbrž po malých krůčcích²⁸.

Rodina je pro dítě stále na 1. místě. Dítě má neustálou potřebu být aktivní, a proto je velmi důležité, aby při svém zvědavém objevování světa nacházelo v rodině stálou podporu, bezpečí a jistotu. To mu pomůže k tomu, aby mělo své pozvolné odpoutávání od rodiny pod kontrolou a vědělo, že se má kam vracet. Děti, které necítí ze svých rodičů podporu a důvěru, nerady experimentují a raději se upevňují v nejistém vztahu.

Domovem je známé místo se známými lidmi. Platí zde řád a skrze jeho pravidla se dítě dostává k hodnotám, které rodina reprezentuje.

Pravidla musí být pevná, neboť děti často ověřují jejich platnost. Ujišťují se tak, že ve světě existují věci, které mají své stálé hranice. Pokud si děti vytváří pravidla spolu s dospělými a jsou oboustranně přijata, je velká pravděpodobnost, že budou fungovat²⁹.

Identifikace s významnou osobou posiluje v dítěti pocit jistoty, sebejistoty a vlastní osobní kvality. Hodnocení osobami pro dítě významnými (zejména rodiči) ovlivňuje i jeho sebehodnocení.

Vůle předškolního dítěte se zaměřuje jen na blízké a konkrétní cíle, z nichž pramení uspokojení některé potřeby.

²⁷ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí : obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha : Portál, 2004. 232 s. ISBN 80-7178-888-0.

²⁸ MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha : Karolinum, 2006. 445 str. ISBN 80-246-1056-6.

²⁹ KOPŘIVA, Pavel. (et al.) *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž : Spirála, 2008. 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.

Mezi dětmi v mateřské škole se začíná objevovat schopnost spolupráce, empatie, řešení konfliktu kompromisem. Jsou pokládány základy emocionálního chování, dítě si všímá vztahu mezi rodiči, proto je velmi důležité náležité chování v rodině. Dítě bere dospělého jako přirozenou autoritu, která představuje spravedlnost. Kterékoli jednání považuje dítě za správné, provádí-li ho autorita, proto je nutné podávat dětem nezkrácené a pravdivé informace. U dítěte by se mělo vytvářet morální citění a etické principy za trpělivého a pečlivého dohledu rodičů, kteří jsou pro každé dítě zcela jistě vzorem³⁰.

Erikson vychází z předpokladu, že v každé fázi vývoje je nutné řešit nějaký psychosociální konflikt. Podaří-li se mu to, může pokračovat do další fáze, pokud ne, je jeho vývoj ohrožen a pozdržen. Období předškolního věku přisoudil Erikson konflikt iniciativy a pocitů viny. Uvádí, že: „ ... *iniciativa přidává k autonomii kvalitu, která se projevuje ve schopnosti určit si cíl a aktivně k němu směřovat. Nebezpečí stadia je v pocitu viny, od něhož se odvíjí základ pro vývoj lidského svědomí.*“ Dítě cítí vinu, pokud nedosáhne stanoveného cíle³¹.

Svědomí je zaměřené na konkrétní situaci a důsledek činu- dítě si vyčítá, že převrhlo vázu, ale ne to, že divoce běželo. Pro snazší orientaci ve společnosti si tedy dítě osvojuje určité normy chování. Při jejich respektování prožívá pocity uspokojení, při nedodržení pocit viny³².

Sigmund Freud dělí vývoj dítěte podle jeho afektivního prožívání a pudového života. Období mezi třetím a pátým až šestým rokem označuje jako falické stadium. Hlavním zdrojem libosti a pudového ukojení je oblast genitálií. Dítě se zajímá o anatomické rozdíly mezi děvčaty a chlapci a o zrod člověka. Chlapci hodnotí svůj penis jako vzácné jmění a děvčata jim jej závidí. Strach ze ztráty penisu označuje Freud jako „kastační komplex“ a tvrdí, že pro chlapce je tento strach emočně velmi závažný.

Vztahy dítěte k rodičům se podle Freuda formují podobně jako v antické báji o Oidipovi, který zabil svého otce a oženil se svou matkou. Oidipovský komplex

³⁰ MERTIN, Václav; GILLNEROVÁ, Ilona. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Druhé, rozšířené a přepracované vydání. Praha : Portál, 2010. 248 s. ISBN 978-80-7367-627-8.

³¹ ERIKSON, Erik. In ČÍŽKOVÁ, Jitka. (et al.) *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999. 175 s. ISBN 80-7067-953-0.

³² ŠULOVÁ, Lenka, ZAOUCHÉ-GAUDRON, Chantal. *Předškolní dítě a jeho svět : Enfant d'age préscolaire et son monde*. Praha : Karolinum, 2003. 471 s. ISBN 80-246-0752-2.

se projevuje láskou k matce spojenou se sexuálními prvky a žárlivostí k otci. U děvčat se v tomto stadiu objevuje podobné chování – matka je považována za soka, sexuální přání se zaměřují na otce („Elektrín komplex“). Oba komplexy se vyřeší při přijetí mužské a ženské role a identifikací s osobností rodiče totožného pohlaví³³.

Sebeúcta je u dětí posilována zejména pozitivními zkušenostmi, které čerpají z bezpečných, láskyplných vztahů a z příležitostí, které jim umožňují úspěšně zvládat úkoly, jež jsou pro ně důležité. Proces budování sebeúcty tkví v přesvědčení dospělých o tom, že dítě je plnohodnotnou osobou, která je respektována a přijímána. Dítě by mělo cítit skutečnost, že může být úspěšné. Skrze pocit vlastní hodnoty se naučí přijímat a uznávat druhé i sebe sama.

Prožívání dítěte je

- nealternativní (bez nadhledu, odstupu a uvažování o jiných možnostech řešení)
- organismické („tělem i duší“)
- fascinované (nedokáže se odpoutat od prožívané události)

Dítě má rádo pohádky blízké své mentalitě časovou neurčitostí (byl jednou jeden král), záhadným umístováním (za sedmero horami) a tajemností, která z toho vyplývá. Postavy jsou výrazné typy, lidé se rozdělují na dobré a zlé, popisy jsou jednoduché – láska je věčná, zrada černá, štěstí až do nejdelší smrti.

Přátelství

V mateřské škole již dítě záměrně vyhledává přítomnost vybraného dítěte-kamaráda, hraje si s ním vysloveně raději než s ostatními, radostně očekává jeho příchod³⁴. Vágnerová říká, že „... *pro předškolní dítě je kamarád ten, kdo chce to, co chce já*“³⁵.

Hra

Hra je specifickou potřebou dítěte, při níž si přirozenou formou osvojuje primární dovednosti a získává zkušenosti o okolním světě.

³³ ČÍŽKOVÁ, Jitka. (et al.) *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999. 175 s. ISBN 80-7067-953-0.

³⁴ MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha : Karolinum, 2006. 445 str. ISBN 80-246-1056-6.

³⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2000. s. 128- 129. ISBN 8071783080.

Ve třetím roce věku mají děti rády společnost dalších dětí (nebo ji alespoň snášejí), pokud jim do hry nezasahují. Jedná se o hry „paralelní“ – vedle sebe, později se již začínají objevovat hry společné, i když zpočátku velmi krátké.

Hry na sociální role

Kolem třetího roku věku začínají být oblíbené hry na sociální role. Dítě ví, že ve skutečnosti, je stále stejnou osobou, ale dokáže se pro svou fantazijní bytost nadchnout, intenzivně prožívat její příběh, přičemž se zároveň uvolňuje prostor pro rozvoj tvůrčí fantazie. Mezi oblíbené postavy patří hrdinové z pohádek a příběhů, děti také rády ztvárňují pro ně zajímavé povolání. Pomocí her si dítě vyzkouší, jak by reagovalo v různých situacích, které je v životě ještě nepotkaly nebo se mohou napodobovat své vzory. Umožňují získávat pohled z jiné perspektivy, z pozice člověka, na kterého si dítě právě hraje. Hra kompenzuje možné frustrace – ponížení, obavy, úzkosti. Pokud na sebe dítě vezme podobu hrdiny, který je silný a umí vše, co dítěte reálně nedokáže, je mnohem snazší překonat hranice obvyklých možností³⁶.

³⁶ HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí : obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha : Portál, 2004. 232 s. ISBN 80-7178-888-0.

3. LD jako výchovný prostředek

Celoživotní krédo Jindřicha Veselého, jenž byl celoživotním prezidentem Mezinárodní loutkářské společnosti UNIMA, znělo: „Vychovávájme loutkami, nikoli loutky³⁷.“ Tento citát vystihuje obsah této kapitoly – za pomoci loutek vychovat tvůrčí, samostatné, esteticky cítící osobnosti se správnými morálními vlastnostmi. Loutkové divadlo má na dětského diváka silný účinek a to zejména v předškolním věku. Ve hře, kde dobro vítězí nad zlem, si dítě lehce vyvodí, co je správné a co špatné. Rozvíjí jeho fantazii, smysl pro estetiku a obohacuje slovní zásobu. Návčik loutkového představení stmeluje kolektiv a přináší pocit radosti ze společně vytvořeného díla.

„Divadlo upoutává více než kterýkoli jiný druh umění. Jeho velká přednost je v tom, že divák vnímá současně více smysly, a to hlavními- zrakem a sluchem- zároveň. Spojené vjemy sluchové a zrakové působí intenzivněji, vyvolávají silnější emocionální vzrušení, které pomáhá uchovat a vybavovat si zážitek z představení poměrně dlouhou dobu po odchodu z divadla³⁸.“

Ve hrách pro předškolní věk by měla převažovat vizuální složka nad slovní, dialog má být pouze doplňkem pohybové akce. Zpravidla se zde objevují postavy s „černobílými“ charaktery – jsou buď zcela kladné, nebo zcela záporné. Jazyk hry by měl respektovat dětskou slovní zásobu, ale lze použít některá slova, která děti zatím neznají, avšak jejich význam z kontextu snadno pochopí. Text dobré hry odkrývá dětem krásu mateřského jazyka³⁹.

3.1 Profesionální loutková divadla

Při sledování divadelního představení se dítě učí správně pozorovat, čímž se zpřesňuje jeho vnímání. Učí se tím zároveň všimnout si věcí podstatných. Loutky svou náznakovostí podněcují představivost. Činnost vyjádřenou ve hře pouze náznakem si dítě dokáže představit, i v případě, kdy se jedná o jev složitější. Podněcuje děti k domýšlení nedokončených situací či obměňování těch, které již viděly.

³⁷ Celoživotní krédo Jindřicha Veselého. In ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*, Vyd. 3. Praha : SPN, 1978, s.12.

³⁸ RÖDL, Otto a kol. *Loutkové divadlo*. 1. Vyd. Praha : SPN, 1969. 151 s.

³⁹ RÖDL, Otto, et al. *Loutkářství*. 2. Vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 119 s.

Při rozhovorech po představení, ať už mezi dětmi samými nebo dítětem a učitelkou, se ukazuje, nakolik dítě dokáže vystihnout souvislosti hry, mluvit o nich a vyvozovat jednoduché závěry. Intenzivní emocionální zážitek pomáhá uchovat a vybavovat si části hry i po odchodu z divadla – zážitek doznívá v chování dítěte, které si obnovuje příjemné pocity z hry. Jevištní řeč je pro děti vzorem, který vědomě nebo nevědomě napodobují.

Děti často pod dojmem zhlédnutého představení výtvarně znázorňují své zážitky, čímž rozvíjí jemnou motoriku a estetické cítění⁴⁰.

3.2 Loutkové divadlo v mateřské škole

V mateřských školách se nejčastěji objevují loutky při ilustraci písniček, vyprávění, krátkých příběhů, pohádek a při improvizaci.

Podle námětu rozlišujeme loutkové hry trojího typu

- hry z prostředí dětí
- hry o zvířatech
- pohádky

3.2.1 Loutkové divadlo hrané učitelkou

Při prvních setkáních s loutkou udržuje učitelka s dětmi těsný kontakt – loutku vodí na svém předloktí nebo na hraně stolu. Postupně přidává loutky, a když již děti hraní navyknou, může použít paraván, kdy je sama skryta a na scéně se pohybují pouze loutky.

Učitelka by se měla při hraní loutkového divadla snažit zaujmout všechny děti, což je těžší ve věkově smíšené třídě, kdy tříleté dítě preferuje něco zcela jiného než dítě šestileté. Měla by tedy zařazovat takové výstupy, aby si v nich všechny věkové skupiny našly něco významného pro sebe.

Výhodou je, že učitelka děti ve třídě dobře zná a jsou jí blízké. Může vybírat scénky, které skupina vyžaduje a obracet se na jednotlivé děti s poznámkami, pokud je to

⁴⁰ PROVAZNÍK, Jaroslav. *Děti a loutky*. Praha : Akademie múzických umění v Praze, divadelní fakulta, katedra výchovné dramatiky, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7331-111-7.

potřeba. Nevýhodou tvoří fakt, že výstupy se nemohou opakovat, aby neztratily svou poutavost.

Práce s loutkou je vkládána do programu, pokud je potřeba zesílit zájem o některý jev. Zejména se jedná o vypěstování návyků správného chování – pozdrav, úklid, zacházení s hračkami. Dítě zatím nemá vymezené názory a přejímá je ze svého okolí. Loutka plní požadavky, které jsou kladeny na děti, děti sledují její činnost a ona potom může sledovat v jakém pořádku je šatna či jak děti uklidily hračky. Pokud učitelka před malými dětmi předvádí scénku, ve které učí maňáska správně držet tužku nebo pastelku, dítě rádo a ochotně přispěchá pomoci a snaží se být stejně dobré jako maňásek. Procvičuje si tím jemnou motoriku a zdokonaluje se i při manipulaci se samotnou loutkou.

Improvizovaný výstup s loutkou se využívá především k výchovnému účelu, zejména při odhalení problému, který vyžaduje okamžité řešení. Síla tohoto působení je právě v okamžitém zásahu. Učitelka může upozornit na škodlivý návyk, ale velmi obecně, aby nemohlo dojít k posměškům vůči konkrétnímu dítěti, ale aby samo poznalo, že příklad se týká právě jeho. Pro učitelku je tato improvizace celkem obtížný úkol – vyžaduje pohotovost, nápaditost a dramaturgický vtip, aby měl výstup žádaný účinek. Maňásek se z kapsy učitelky vynoří vždy v pravou chvíli a pomáhá ve výchovné činnosti⁴¹.

3.2.2 Loutkové divadlo hrané dětmi

Náměty pro své hry čerpají děti ze svého okolí. Hrají to, co na ně nejvíce zapůsobilo a k čemu mají citový vztah. Nejmladší děti nepotřebují ke svému divadlu diváky a často ani loutky. Poslouží jim jakákoli věc, s kterou pohybují, slovní doprovod je minimální. Okolo pěti let již dítě vyžaduje diváckou zpětnou vazbu, ale výstupy jsou stále nahodilé a improvizované. Hra je doprovázena vyprávěním, přičemž se dítě učí ovládat svůj projev a mluvit dostatečně hlasitě. Šestileté dítě si před začátkem představení rozmyslí svůj záměr a směřuje k jeho dosažení. Při hře řeší různé situace, učí se pohotově reagovat a chce se co nejvíce přiblížit opravdovému loutkovému představení. Pokud učitelka cítí, že musí zasáhnout, musí tak učinit jemně, aby se děti mohly radovat ze svého objevu a považovaly ho za svůj úspěch.

⁴¹ LEŠTINA, Vladimír. *Hrajeme si loutkové divadlo*. Praha : Portál, 1995.159 s. ISBN 80-7178-066-9.

Děti nesmělé a ostýchavé se lépe osmělují zde než v divadle hereckém, protože jsou schovány za paravánem a jejich osobu nikdo nevidí. Společné výtvarné zpracování kulis a loutek přináší do kolektivu pocit sounáležitosti nad dílem, děti se učí samostatně pracovat, posilují svoji zručnost a představivost. Tvorba je podněcuje k většímu zájmu o literární předlohu, učí se hlasitě mluvit a rozšiřují si slovní zásobu. Doplnění hry o zpěv nebo hru na hudební nástroj otevírá dětem prostor k další estetické hodnotě – hudbě. Podmalování hudbou zpestřuje představení a pomáhá navodit radostnou atmosféru ve skupině⁴².

„Jedním ze základních úkolů je neochuzovat děti o dětství. Patří jim umění emotivní, a nikoli spekulativní. Ponechme nejmenším jejich malý svět loutek. Sami si jej dávno zvolili. Je ve své miniatuře monumentální⁴³.“

⁴² RÖDL, Otto a kol. *Loutkové divadlo*. 1. Vyd. Praha : SPN, 1969. 151 s.

⁴³ ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*, Vyd. 3. Praha : SPN, 1978, s. 8.

4. PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Operka Červená Karkulka

4.1.1 Úvod

K praktické části své bakalářské práce jsem vybrala operku Karkulka od Zdeňka Svěráka a Jaroslava Uhlíře. Zajímá mě, jak budou předškolní děti reagovat a zda porozumí ději i přesto, že je celá operka zpívaná a navíc ve verších.

Předpokládám, že děti pohádka zaujme a porozumí ději i přes její netypickou formu.

Se třemi studentkami ze stejného ročníku jsme toto představení nacvičily a vyrobily si maňásky. Jako jeviště jsme použily stůl a lavičku, přes které se přetáhlo zelené prostěradlo (při ději v lese), později žlutooranžový šátek (při ději v chaloupce). Hnědý zmačkaný šátek na pravé straně scény představoval křoví. Se studentkami jsme zvolily masky stromů, které jsme měly celé představení na obličejích, abychom neodváděly pozornost od loutek. Nebylo možné skrýt se za stůl a ukazovat pouze loutky, protože by byl špatně slyšet náš zpěv. Jako hudební doprovod jsme zvolily instrumentální (karaoke) verzi operky Červená Karkulka z CD „... zažít nudu – vadí!“⁴⁴ Představení zhlédlo celkem šest tříd z MŠ Borovany, vždy dvě třídy společně.

Pro pozorování jsem použila záznam z videokamery. Při jeho sledování jsem si zapisovala reakce dětí, ty jsem poté připsala k textu operky. (Příloha č. 1)

Operka vypráví celý příběh o Červené Karkulce, tak jak ho většina dětí zná. Ovšem místo konečného plnění vlkova břicha kamením a následného pádu do studny je rozřešení jiné. Babička se rozhodne, že z vlka původně divokého udělá vlka hlídacího, který jí bude pomáhat chránit její chaloupku před zloději. Pro některé děti by mohlo být v pohádce nové i účinkování holuba, od kterého se myslivec dozví o dění v chaloupce.

4.1.2 Průběh

Ještě bez masky jedna z nás uvede děti do situace motivací.

⁴⁴ UHLÍŘ, Jaroslav SVĚRÁK, Zdeněk. ...zažít nudu – vadí! Universal. 2005.

„Dobrý den, děti. Dnes jsme vám přijely zahrát pohádku o Červené Karkulce. Někdo z vás ji možná zná, ale tahle pohádka bude trošku jiná, tak zkuste dávat pozor, abyste zjistili, v čem.“

Po úvodním slově potřebujeme pár vteřin na to, abychom si nasadily masky na obličej a maňásky na ruce. Děti tiše sedí, čekají, sem tam se někdo vesele ohlédne po kamarádech nebo učitelce.

Na začátku představení jsou některé děti mírně zaskočeny živým zpěvem, otáčí se na učitelky. Častěji se v průběhu hry objevuje bezeslovné otáčení se na kamarády za sebou, což ale překvapivě nepůsobí rušivě. Ostatní děti na otáčení jedince buď vůbec nereagují, nebo si pouze upraví svojí pozici tak, aby lépe viděly na scénu.

Na záznamu je dobře vidět šeptání dvou dívek, kdy jedna z nich popichuje druhou, dokud jí nezačne věnovat pozornost. Při změně hudby (po cca 5 vteřinách) obě ztichnou a dál sledují děj.

Pozornost některých dětí silně upoutala přítomnost a pohyb kamery, vždy ale pouze jen na krátkou dobu.

Zajímavým momentem je situace, kdy dívka drží v ruce kapesník a snaží se ho zastrčit do kapsy u zástěrky. I přesto, že se jí záměr nedaří, nespouští oči z představení.

Nástup nových postav do děje přináší zpozornění publika. Na holuba a babičku děti reagují překvapeným výrazem či úsměvem, myslivec je oceněn jediným slovním projevem z hlediště – citoslovcem „jé“.

Mladší (nejspíše tříletý) chlapec představení chvílemi sleduje, chvílemi pozoruje kamarády a kameru. Mohlo by se zdát, že ho pohádka nezaujala, avšak na konci tleská s rukama vysoko zdviženýma a spokojeně se směje.

V některých momentech hry si děti sedící vedle sebe vyměňují úsměvy, při rychlé melodické hudbě se objevuje pohupování do stran, rytmické pohyby hlavy, ramen a rukou. Závěr každého ze tří představení doprovází potlesk a divácké ujištění, že se pohádka líbila.

4.1.3 Vyhodnocení

Osobnost dítěte se při tomto představení mohla utvářet za pomoci mnohých vlivů.

1. Hudební doprovod přispěl k dokreslení atmosféry příběhu, děti si tak mohly snáze uvědomit, jaká situace nastává. Nenásilným způsobem jim byla nabídnuta ukázka kvalitního hudebního díla - za což osobně tvorbu Zdeňka Svěráka a Jaroslava Uhlíře považuji. Pěstuje se tak u dětí hudební vkus, smysl pro rytmus a probouzí se zájem o hudbu.
2. Děti se učily naslouchat, být pozorné a soustředěné. Tím, že jim byl v úvodu zadán úkol - sledovat, co bude v pohádce jinak - se prohloubil jejich zájem o pohádku.
3. Verše prezentují dětem půvab mateřského jazyka v přitažlivé hravé formě.
4. V průběhu představení se mezi dětmi objevila empatická reakce. Jedna dívka objala druhou, v momentě kdy pociťovala strach z projevu vlka při dramatické části hry. Starší dívka se vcítila do situace mladší kamarádky a poskytla jí pomoc a oporu. Tyto momenty dětský kolektiv upevňují a posilují.
5. Jelikož byla scéna zařízena velmi jednoduše (barevné šátky), otevřel se tak prostor pro dětskou fantazii, což se později ukázalo u obrázků, které děti po představení z vlastní iniciativy nakreslily. (Příloha č. 2)
6. Výtvarné práce zobrazují mnoho předmětů, které na scéně zcela jistě vidět nebyly. Zajímavé je, že po Karkulce se na obrázcích nejčastěji objevuje holub a ostatní ptáci, v menší míře potom babička. Divadlo tedy rozvíjí také tvořivost a podněcuje k vlastní umělecké činnosti.

Z výtvarných prací a krátkého skupinového rozhovoru je zřejmé, že děti byly schopny ději porozumět. Dokázaly správně odpovědět na otázky týkající se rozdílu mezi klasickou a novou verzí pohádky, věděly, co se stalo s vlkem a kdo pomohl myslivci k záchraně babičky a Karkulky.

Některé děti seděly téměř celé představení bez hnutí. Bylo zřejmé, že jsou plně pohlcneny dějem, i přesto, že pohyb na scéně nebyl příliš výrazný. Stídnající se veselá a dramatická hudba dokreslila atmosféru příběhu.

Myslím, že klidné chování dětí bylo na hranici jejich možností – mírný neklid se objevoval zřídka a projevoval se otáčením do zadních řad nebo změnou pozice při sezení. Reakce předškolních dětí na tento jemný klidný styl divadla předčila mé očekávání.

4.2 Pohádka

4.2.1 Úvod

V další části své bakalářské práce jsem zjišťovala, jaké loutky děti předškolního věku preferují. Cílem bylo získat informace o tom, jak velkou roli při výběru hraje materiál, stáří, proporce, barva a detaily. Tyto poznatky by mohli dále využít pedagogové při volbě loutek do svých představení a výtvarníci při výrobě loutek.

Předpokládám, že děti budou nejčastěji vybírat originální, ručně vyráběné loutky.

Zaměřila jsem se znovu na pohádku O Červené Karkulce. Pro účely výzkumu jsem proto některé loutky sama vyrobila a jiné si půjčila. Jedná se o postavy Karkulky, vlka, babičky a myslivce v několika různých provedeních.

Informace jsem zjišťovala formou individuálního rozhovoru v oddělené místnosti, abych získala originální odpovědi bez rizika, že děti budou po sobě myšlenky opakovat. Vybrala jsem celkem sedm dětí, přičemž pět dětí absolvovalo rozhovor samostatně, dvě děti společně.

Na začátku každého setkání mi děti potvrdily skutečnost, že pohádku o Červené Karkulce znají. Předložila jsem tedy před ně několik loutek Karkulky v různých provedeních, přičemž děti měly za úkol prohlédnout si je a vybrat takovou, která se jim líbí a je nejvíce podobné té Karkulce, kterou si samy ve své fantazii v pohádce představují. Po výběru jsem se vždy zeptala, z jakého důvodu zvolily právě tuto loutku. Tento postup se opakoval do doby, kdy děti měly vybrané loutky všech hlavních postav – Karkulky, babičky, myslivce a vlka.

Dalším úkolem bylo zahrát s vybranými loutkami pohádku. Na vybraných místech jsem příběh zastavovala a ptala se na názory dětí a na otázku, co by dělaly ony v dané situaci. U každého dítěte jsem vybrala jednu nebo dvě otázky z těchto připravených:

Kdybys byl/a Karkulka a mohl/a ses rozhodnout, jestli půjdeš po cestičce a poslechněš maminku, nebo půjdeš přes les a budeš u babičky rychleji, kudy bys šla/šel ty?

Řekl/a bys vlkovi, kam doopravdy jdeš?

Co si mohl myslet myslivec, když procházel kolem chaloupky?

Co bys udělal s vlkem ty, kdybys byl myslivec?

Mohl by se vlk polepšit? Jak by se to dalo udělat?

Rozhovory byly natáčeny na videokameru, záznamy uvádím na DVD disku v přílohách.

4.2.2 Představení vybraného vzorku loutek

KARKULKA 1

- Maňásek šitý z červených a bílých látek, světlé vlasy, knoflíkové oči, namalovaný nos a ústa, mašle na vlasech.
- Zajímá mě, zda si děti všimnou skutečnosti, že Karkulka nemá čepec, ale šátek.
- Předpokládám, že děti zaujme svým jemným milým vzhledem – především vlasy.

KARKULKA 2

- Maňásek šitý z červeného čepceku, červenobílých kostkovaných šatů a bílé zástěrky. Vlasy tvoří dva dlouhé culíky z černé vlny, oči modré knoflíky, nos dřevěný korálek, ústa jsou vyšita červenou bavlnkou.
- Předpokládám, že se tato loutka bude dětem líbit pro svou jemnost a zvolenou kombinaci barev.
- Zajímá mě, zda děti budou preferovat Karkulku 1 se světlými nebo Karkulku 2 s tmavými vlasy.

KARKULKA 3

- Karkulka vyrobená z netradičního materiálu – igelitových tašek.
- Maňásek má velmi jednoduchý obličej, na kterém chybí nos, dále mu schází také ruce. Zajímá mě, jestli si toho děti všimnou a jak přijmou neobvyklý materiál.
- Myslím, že tato Karkulka by mohla být zajímavá pouze pro nejmladší (tříleté) děti, které ještě nevyžadují složitější propracování loutek.

KARKULKA 4

- Spodová loutka kašpárka se vzhledem částečně podobá Karkulce. Do zkoumaného vzorku jsem ji zařadila proto, abych zjistila, jestli si děti tohoto faktu všimnou a zda loutku díky této odlišnosti odmítnou.
- Tato Karkulka má jako jediná z vybraných loutek krátké vlasy, nemá sukni ani zástěru. Dřevěná, lakovaná.
- Předpokládám, že tato loutka bude dětmi vybírána nejméně často. Pokud si ji některé dítě zvolí, pak nejspíše z důvodu, že ji z mateřské školy již dobře zná.

KARKULKA 5

- Papírová plošná loutka Karkulky, vybarvená pastelkami, jako jediná nese košíček a květinu, s loutkou se dobře manipuluje.
- Veselý výraz v obličejí a dlouhé copy by mohly upoutat především děvčata, obecně u této loutky předpokládám menší zájem než u Karkulky 1 a 2.

BABIČKA 1

- Babička ušitá ze zbytků látky, vlasy z bílé vlny, oči z knoflíků, nos a ústa vyšitá bavlnkou, obličej ze silonové punčochy.
- Maňásek je proporcionálně nesouměrný – hlava je v poměru k tělu velká.
- Obličej má nezvyklý čtvercový tvar a nepříliš líbivý obličej.
- Hnědá látka s puntíky kontrastuje s fialovou taktéž puntíkovanou kapsou.
- Očekávám, že tato loutka nebude pro děti zajímavá kvůli své nevýrazné barevnosti a nesouměrnosti.

BABIČKA 2

- Dřevěná plošná loutka babičky s výrazným šátkem a zástěrou, hlava zobrazena z profilu.
- Zajímá mě, zda bude dětem vadit to, že babička má stejný odstín modré barvy na šátku, zástěře, knoflících i očích.

BABIČKA 3

- Papírová plošná loutka babičky s poměrně realistickým zobrazením obličeje (oči, nos, vrásky).
- Oblečena je do modré sukně, žluté haleny, hnědé šátku, zelených bačkor a bílé zástěry.
- Předpokládám, že babiččin dobromyslný výraz v obličeji se dětem bude líbit, a proto ji budou vybírat.

BABIČKA 4

- Letitý maňásek ze sbírky mateřské školy - malované oči, vlasy z bílé plsti, hnědé šaty, světlý šátek, smutný výraz ve tváři.
- Domnívám se, že tmavá barva na šatech ani nešťastný obličej děti neupoutá a tuto babičku volit nebudou.

BABIČKA 5

- Dřevěná spodová loutka, v obličejí chybí nos, pohyblivé ruce na šňůrkách, lakovaná. Skutečnost, že se jedná o babičku lze poznat pouze díky pramenu bílých vlasů na čele.
- Myslím, že loutka nebude příliš oblíbena právě pro své nejasné vyobrazení, ostatní loutky budou pro děti čitelnější.

MYSLIVEC 1

- Jednodušší maňásek šitý z tmavě a světlé zelené látky, výrazný prvek tvoří oči z knoflíků a delší rozčuchané vlasy.
- Tvář má neutrální výraz, samotný myslivec představuje nejmladšího z trojice myslivců v mém vybraném vzorku. Zajímá mě, jak děti přijmou nízký věk tohoto maňáska.
- Předpokládám minimální zájem o tuto loutku.

MYSLIVEC 2

- Maňásek s pohyblivýma nohama, detailněji zdobený oděv, výrazný černý knír a vlasy.
- Domnívám se, že tato loutka bude dětmi vybírána častěji než myslivec 1, zejména kvůli vlídnému výrazu obličeje a originálním nožkám.

MYSLIVEC 3

- Papírová plošná loutka, věkem nejstarší z trojice myslivců, výrazné dlouhé vousy a knír, pírko za kloboukem, na zádech puška.
- Myslivec má neutrální výraz a postoj, ze kterého se nedá přesně určit, jestli je rozzlobený či pouze přemýšlí.
- Tato loutka by mohla děti zaujmout zejména z toho důvodu, že myslivec je (stejně jako ve většině verzí pohádky) zobrazen jako starý muž, a proto předpokládám, že se budou tohoto údaje držet a myslivce vybírat nejčastěji.

VLK 1

- Dřevěná spodová loutka ze sbírky mateřské školy, lakovaná, převažuje šedá barva, černá tlama, konce uší a ocasu. Výrazné zelené oči a červený látkový jazyk.
- Tento vlk nemá jako jediný ve zkoumaném vzorku vidět zuby.
- Předpokládám velmi malý zájem o tuto loutku. Myslím, že pro děti bude ze všech vlků nejméně atraktivní.

VLK 2

- Spodová loutka, tělo šité z látky s dlouhým chlupem, výrazné zelené oči a tlama se zuby, výplň hlavy a těla z molitanu, nohy tvoří tkaničky.
- Domnívám se, že tento vlk se bude dětem líbit pro celkové originální pojetí loutky. Zaujmut by je mohl vlkův veselý výraz a jeho nohy, které jsou v poměru k tělu příliš tenké.

VLK 3

- Šedý maňásek s výrazným čenichem, jazykem, velkýma hnědýma očima a pohyblivou tlamou.
- Předpokládám, že tohoto vlka si budou děti vybírat často. Jelikož má jen dva zuby, mohl by se jim zdát méně hrozný.

VLK 4

- Papírová plošná loutka vlka v běhu, zobrazení hlavy z profilu, lidské oblečení.
- Předpokládám, že děti tohoto vlka přijmou kladně a vlkův oděv jim nebude vadit.

VLK 5

- Maňásek šitý z černé plsti, nápadný červený nos a jazyk, bílé zuby.
- Domnívám se, že tato loutka zaujme děti výrazným barevným kontrastem a budou ji vybírat nejčastěji ze všech vlků.

4.2.3 Výběr dětí

Eliška (5 let 4 měsíce)

Eliška příliš dobře nespolupracuje, stydí se. Na většinu otázek odpovídá jednoslovně, velmi často se v jejím projevu objevuje slůvko „nevím“. Loutky vybírá pohotově, ale neumí svůj výběr obhájit jinak než větami – „... protože se mi líbí“ nebo „... protože je nejlepší“. Při volbě cesty vybírá Eliška delší, ale bezpečnou cestu, tudíž by ve své verzi pohádky vlka zřejmě vůbec nepotkala. Při konečném rozhodování o vlkově osudu nedokáže nic vymyslet, ani nevybrat žádnou z nabízených možností.

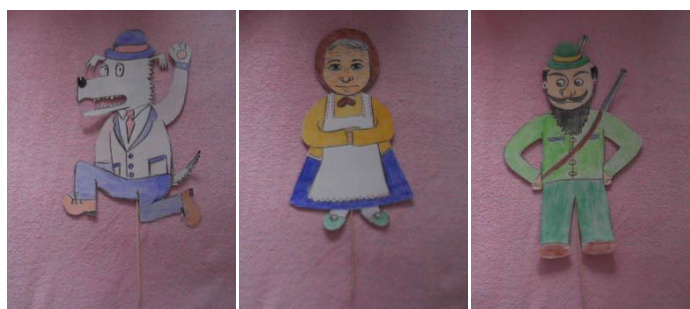
Eliščin výběr loutek

Júlie (4 roky 8 měsíců)

Júlinka dokáže vyprávět některé pasáže z pohádky samostatně a doplňovat nedokončené věty. Je ale velmi nerozhodná a zdá se, že jí náš rozhovor obtěžuje. S loutkami nehraje ani přes pobídnutí. U výběru loutky Karkulky říká, že se nemůže rozhodnout. Později ovšem není schopná nebo nechce ukázat, které loutky ji zaujaly. Při volbě cesty si nedokáže vybrat sama, domluvíme se tedy na té alternativě, že necháme Karkulku jít lesem. Při setkání s vlkem by mu Júlinka prozradila, kde babička bydlí. Na nedokončenou větu „ Proč máš tak velké ... “ doplňuje ihned „zuby“, oči a uši vynechává. Při závěrečném rozhodování o vlkovi by zanechala stejný konec jako v pohádce a hodila by ho do studny.

Júlinčin výběr loutek (loutku Karkulky nevybrala)

Zdeňka (6 let)

Zdeňka je velmi smělé a hovorné dítě. Po celou dobu našeho rozhovoru ochotně a tvořivě spolupracuje, nové úkoly jí přinášejí radost. Na otázky reaguje rychle a své odpovědi umí dobře odůvodnit. Zprvu se na hraní pohádky s loutkami necítí, ale na nabídku společné hry přistoupí. Na rozcestí by se rozhodla pro cestu lesem a na mamčinu varování by nedala. Vlkovi by však neprozradila, kam doopravdy jde. Zdeňka chápe, že si Karkulka v pohádce popletla vlka se psem. Dokáže samostatně vyprávět delší části pohádky, vyjmenuje všechny otázky, které Karkulka pokládá vlkovi (babičce) v chaloupce. Při hraní a vyprávění konce pohádky používá neobvyklý výraz „uřízl mu břicho“. Vlk by se podle Zdeňky nemohl polepšit, a proto si zaslouží být zastřelen.

Zdeňčin výběr loutek

Zdeňčino odůvodnění výběru

Karkulka – „Líbí se mi její vlásky.“

Vlk – „Vypadá moc skutečně.“

Babička – „Je hezká, stejná jako Karkulka.“

Myslivec – „Vypadá jako skutečný.“

Oskar (6 let 3 měsíce)

Chlapec je velice smělý a dokáže otevřeně hovořit o tom, co si myslí. Loutky si podrobně prohlíží, je schopen odůvodnit svůj výběr. O svých odpovědích přemýšlí a zdá se, že ho tato nová aktivita baví. Mluví samostatně ve větách i souvětích, dokáže zároveň mluvit i hrát s loutkami. Zajímavé je Oskarovo přesvědčení o tom, že Karkulka ví, koho v lese potkává. Dokáže vyjmenovat všechny tři otázky, které Karkulka položí vlkovi (babičce) v chaloupce. Při slově „sežrat“ vlk na Karkulku skočí a kouše ji svými zuby. Při mé otázce, co si asi myslí myslivec, když jde okolo chaloupky, odpovídá celkem neobvykle: „Á, babička má asi špatnou náladu.“ S vlkovým životem by Oskar naložil méně násilným způsobem než ostatní děti - dal by vlka do klece do ZOO.

Oskarův výběr

Oskarovo odůvodnění výběru

Karkulka – „Je to loutka.“

Vlk – „Vypadá jako kočka.“ (vlka má po celou dobu rozhovoru nasazeného na ruce)

Babička – „Má pod bradou srdíčko.“

Myslivec – „Líbí se mi ty dlouhé vousy.“

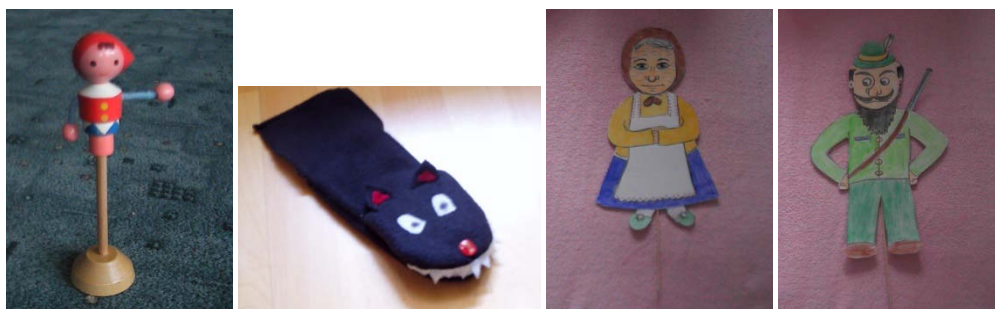
Oskara u některých loutek zmátly detaily – šátek pod krkem u myslivce 1 považuje za vousy, uzel na babiččině šátku za srdíčko.

Dominik (5 let 10 měsíců)

S Dominikem neprobíhá rozhovor stejně jako s ostatními dětmi. Při výběru loutky vlka se rozhodne pro vlka 5 již v momentě, kdy loutky skládám na stůl. Maňáska si nasadí na ruku a při vyzvání, zda by si mohl vzít do druhé ruky Karkulku, ji začne vlkem spontánně ohryzávat. Nehraje tedy jako ostatní děti pohádku od začátku, ale začínáme až od scény, kterou sám předvedl. Říká, že vlk babičku a Karkulku sežere z toho důvodu, že je zlý. Jako myslivec by Dominik přisoudil vlkovi smrt, protože prý není šance, že by se mohl polepšit.

Celkově Dominik dobře spolupracuje a rychle se rozhoduje. Doplňuje nedokončené věty, vypráví kratší úseky pohádky samostatně.

Dominikův výběr

Dominikovo odůvodnění výběru

Karkulka – „Líbí se mi červený čepček a sukýnka.“

Vlk – „Je nejvíc zlý.“

Babička – „Má hnědé vlasy.“ (ve skutečnosti je hnědý pouze šátek)

Myslivec – „Má zelené šaty, je to starý pán.“

Tomáš a Petr (6 let, 5 let 5 měsíců)

Pro poslední rozhovor jsem zvolila dvojici chlapců – Petr je spíše ostýchavý, proto by ho mohla přítomnost kamaráda povzbudit a podpořit.

Oba chlapci dobře spolupracují a mají zajímavé nápady. Tomáš je aktivnější, Petr vždy čeká na vyzvání k odpovědi. Při hraní s loutkami se pěkně doplňují, vlk při svém útoku používá na babičku i Karkulku zuby. Při konečném rozhodnutí o vlkově životě by nejprve zvolili klasický konec s kameny do břicha. Při otázce, zda by nebylo lepší vlka jen pustit do lesa, Tomáš souhlasí. Petr nejprve tvrdí, že by ho nepustil, ale později připouští, že by se vlk skutečně mohl polepšit. Oba chlapci přemýšlí, jak by se dala vlkova náprava nejlépe provést, nemohou však nic vymyslet. Z nabídnutých řešení nakonec Tomáš vybírá rozhodně ZOO.

Tomášův výběr

Tomášovo odůvodnění výběru

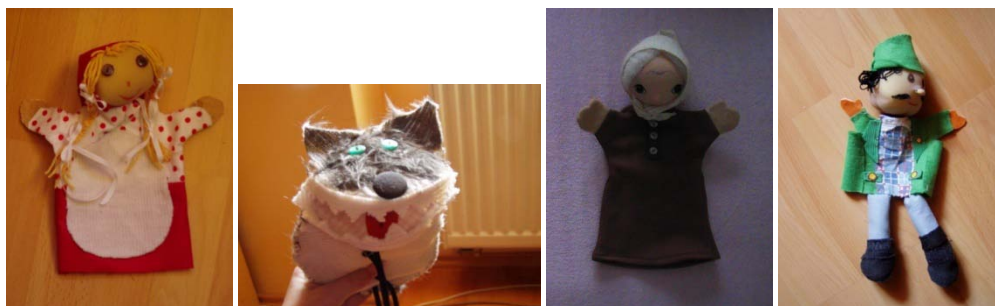
Karkulka – „ Má košíček a kytičku.“

Vlk – „ Líbí se mi.“

Babička – „ Má hezký šátek a čepičku.“

Myslivec – „ Má pušku.“

Petrův výběr

Petrovo odůvodnění výběru

Karkulka – „ Má hezké vlásky.“

Vlk – „Líbí se mi.“

Babička – „ Hezký kabátek.“

Myslivec – „ Líbí se mi klobouk.“

4.2.4 Vyhodnocení

Červená Karkulka

Karkulka 1

U této loutky jsem předpokládala, že děti zaujme svým jemným a milým vzhledem – především vlasy.

Děti na Karkulce 1 skutečně nejvíce ocenily dlouhé světlé vlasy, označily ji jako hodnou, poslušnou.

Nikdo si nevšiml, že má místo čepičku šátek.

Děti byla vybrána dvakrát.

Karkulka 2

U této loutky jsem předpokládala přibližně stejnou oblibu jako u Karkulky 1- díky jemné kombinaci barev.

Můj předpoklad se ale nepotvrdil. Děti Karkulku označily jako zlou, nelíbily se jim dlouhé černé vlasy.

Karkulka 2 nebyla vybrána žádným dítětem.

Karkulka 3

U Karkulky vyrobené z igelitových tašek jsem předpokládala oblíbenost u nejmladších dětí. Ty se ovšem výzkumu neúčastnily, proto nemohu výsledek posuzovat.

Dětem se na Karkulce nelíbil čepec, k materiálu nikdo žádné postřehy neměl. Zvláštní jim připadala absence košíku, ale nevadilo jim, že chybí také ruce a nos.

Karkulka 3 nebyla vybrána žádným dítětem.

Karkulka 4

U této loutky jsem předpokládala nejnižší zájem dětí. Tento předpoklad se nepotvrdil.

Dětem se líbil čepeček a oblečení. Nikdo si nevšiml, že se ve skutečnosti o Karkulku nejedná.

Vybrána byla dvakrát.

Karkulka 5

U papírové Karkulky jsem předpokládala, že děti zaujme výrazem v obličejí a dlouhými copy, ale bude méně vybírána než Karkulka 1 a 2. Tento předpoklad se nepotvrdil – Karkulka 5 byla vybrána vícekrát než Karkulka 2 a stejně často jako Karkulka 1.

Děti ocenily skutečnost, že Karkulka má v ruce košík a květinu.

Vybrána byla dvakrát.

Z poznatků získaných z rozhovorů s dětmi jsem usoudila, že ideální Karkulka by měla mít světlé dlouhé vlasy, červený čepeček a sukni, v ruce košík a květiny.

Děti vybíraly starší sériově vyráběné loutky stejně často jako nové loutky vytvářené ručně. K materiálu předložených loutek byly děti shovívavé – žádný nezavrhlý.

Překvapila mě dětská jednotnost v názoru na barvu vlasů. Karkulka 1 a Karkulka 2 jsou vzhledově velmi podobní maňasci, nejvýraznější rozdíl je právě v barvě vlasů, kdy světlá barva vyvolává dojem poslušnosti a dobrot, kdežto tmavá barva špatnosti.

Babička

Babička 1

U tohoto maňáska jsem předpokládala nezájem kvůli proporcionální nesouměrnosti a nevýrazné barevnosti.

Některým dětem se nelíbil babiččin obličej, v hodnocení šatů se objevily pozitivní i negativní názory. Nikomu z dětí nevadilo, že maňásek má ke své velké hlavě malé tělo.

Babička 1 nebyla vybrána žádným dítětem.

Babička 2

U této plošné loutky mě zajímalo, jak děti přijmou stejný odstín modré na více částech oblečení i těla.

Děti ocenily především šátek, opakující se barvu nikdo nepostřehl.

Vybrána byla jednou.

Babička 3

U papírové babičky jsem předpokládala zájem kvůli dobrotivému výrazu obličej. Děti na babičce ocenily vrásky v obličej, srdíčko pod krkem (konec šátku), hnědé vlasy (šátek) a šaty. Některým dětem se zdála příliš hubená.

O tuto babičku byl velký zájem, ale některé detaily (pro jejich výběr určující) děti zmátly. Bylo by tedy vhodné u těchto prvků vytvořit přesnější zobrazení, abychom zkreslení předešli.

Vybrána byla čtyřikrát.

Babička 4

U tohoto maňáska jsem předpokládala malý zájem pro smutný výraz v obličej a tmavé šaty. Kabátek se ovšem dětem líbil, celkově označily babičku jako hezkou.

Vybrána byla dvakrát.

Babička 5

U této babičky jsem správně předpokládala malý zájem, děti nebyly schopny okomentovat její vzhled.

Babička 5 nebyla vybrána žádným dítětem.

Z poznatků získaných z rozhovorů jsem usoudila, že ideální loutka babičky by měla mít vrásky v obličeji, silnější postavu a šaty se zástěrou. Některé děti považují bílé (šedé) vlasy za nutnost, jiné připouští možnost hnědých vlasů.

Vybírány byly často plošné loutky, dětem se s nimi dobře pracovalo. Babička 4 je mírně otlučená, přesto byla vybrána dvakrát. Proto usuzuji, že stáří loutky neovlivňuje dětský výběr. Nejčastěji vybíraným materiálem je papír, dále látka a dřevo.

Myslivec

Myslivec 1

U tohoto maňáska jsem předpokládala minimální zájem. Děti negativně hodnotily především černé vlasy a zelený šátek, který mylně považovaly za vousy. Myslivec nevypadá podle jejich mínění jako skutečný.

Myslivec 1 nebyl vybrán žádným dítětem.

Myslivec 2

U tohoto myslivce jsem předpokládala větší zájem než u myslivce 2. Pozitivně oceněn byl pouze klobouk. Loutka dětem připomínala strážce.

Myslivec 2 byl vybrán jednou.

Myslivec 3

U tohoto myslivce jsem předpokládala největší zájem. Děti ocenily fakt, že myslivec vypadá jako skutečný, má dlouhé vousy a pušku. Pozitivně hodnotily skutečnost, že se jedná o staršího muže.

Myslivec 3 byl vybrán šestkrát.

Z poznatků získaných z rozhovorů jsem usoudila, že ideální myslivec by se měl co nejvíce podobat staršímu muži s hustými vousy a puškou na zádech. Děti se při výběru myslivce velmi držely pohádkové předlohy, rozhodující byl pro ně věk loutky.

Vlk

Vlk 1

U tohoto vlka jsem předpokládala nejmenší zájem dětí. Děti ho označily jako nehodného i jako nejzlejšího. Některým dětem připomínal skutečného vlka.

Vlk 1 byl vybrán třikrát.

Vlk 2

U toho vlka jsem předpokládala velký zájem pro své originální pojetí. Děti odmítly vlkovy zelené oči a ocas (obojí musí být černé).

Vlk 2 byl vybrán jednou.

Vlk 3

Tento vlk děti neoslovil, ačkoli jsem to předpokládala. Označily ho za velmi zlého a nelíbil se jim jeho dlouhý jazyk. Vlk jim nepřipadal skutečný. Jediné pozitivní hodnocení získaly oči.

Vlk 3 nebyl vybrán žádným dítětem.

Vlk 4

U tohoto vlka jsem předpokládala zájem, i přes to, že je oblečen do lidských šatů. Vlk byl označen jako zlý, děti zaujaly zuby. Šaty by vlk mít neměl, ani v případě, že se jedná o vlka pohádkového. Tento názor mě velmi překvapil, očekávala jsem, že děti jsou na oblečená zvířata v pohádkách zvyklé.

Vlk 4 byl vybrán jedním dítětem.

Vlk 5

U tohoto maňáska jsem předpokládala největší zájem pro svůj barevný kontrast a veselý výraz.

Děti vlka označily jako velice zlého, ale přesto ho hodnotily pozitivně. Aktivně vlka využívaly při hraní pohádky.

Vlk 5 byl vybrán dvakrát.

Z informací získaných z rozhovorů usuzuji, že ideální vlk by měl vypadat hrozivě, mít černé oči a nejlépe i černou barvu (některé děti připouští i šedou). Velmi se osvědčil prvek otevírací tlamy, který děti využívaly. Z materiálů bylo nejčastěji voleno dřevo, poté látka a nakonec papír. Nejčastěji vybíraná loutka byla také loutkou nejstarší, sériově vyráběnou, takže se opět prokázalo, že dětem nezáleží na tom, zda je loutka nová či starší.

Závěr

Ve své práci jsem se zabývala vlivem loutkového divadla na utváření osobnosti předškolního dítěte. V praktické části jsem se zaměřila na získávání informací ze dvou oblastí – z reakcí dětí na netypické loutkové představení a z výběru loutek pro dětské divadlo. Ke každé oblasti jsem si stanovila předpoklad.

Předpoklad, že děti pohádka zaujme a porozumí ději i přes netypickou formu, se potvrdil.

Předpoklad, že děti budou nejčastěji vybírat originální, ručně tvořené loutky, se nepotvrdil.

Děti neměly s porozuměním ději ve zpívané veršované podobě problémy. Hudební doprovod, jednoduše zařízená scéna a výběr loutek zaujal dětské diváky natolik, že z představení téměř nespouštěly oči. Myslím, že právě tento typ loutkového divadla je pro předškolní děti vhodný a působí pozitivně na rozvoj osobnosti.

Při hodnocení výběru loutek jsem zjistila, že proporce ani stáří loutek u dětí nehrají zásadní roli. Sériově vyráběné loutky byly vybírány stejně často jako loutky vyráběné ručně. Nejoblíbenějšími materiály jsou papír, dřevo a látka, avšak děti neodmítly např. ani loutku vytvořenou z igelitu. Volba barvy závisí na osobním vkusu dítěte a míře ovlivnění ilustracemi z pohádkových knih či televizních pohádek. Při výběru loutek hrály největší úlohu detaily. Ukázalo se, že rozhodujícím prvkem je také skutečnost, zda má loutka všechno, co by mít měla (myslivec a puška).

Loutkové divadlo je okouzlejícím druhem umění. Měli bychom tedy loutky a představení pro děti volit tak, aby u nich došlo k radostnému a uvolňujícímu prožitku, a tím přispěli k harmonickému rozvoji jejich osobnosti.

Seznam použité literatury

BLECHA, Jaroslav; JIRÁSEK, Pavel. *Česká loutka*. Praha : Kant, 2008. 355 s. ISBN 978-80-86970-23-3.

BLECHA, Jaroslav, *Problematika teorie a estetiky loutkového divadla*. Brno : CERM Akademické nakladatelství, 1998. 19 s. ISBN 80-7204-094-4.

BUDÍNSKÁ, Hana. *Momenty s výhledem do budoucna aneb Strefíte se do černého?* Praha : ÚDDM, 1990. ISBN 80-85105-18-7.

BUDÍNSKÁ, Hana. *Hry pro šest smyslů: Kartotéka pro loutkáře a neloutkáře, kteří si smějí hrát s dětmi*. 2. vydání. Praha : Gamma, 1992. 125 s. ISBN 80-900145-4-2.

BUDÍNSKÁ, Hana. *Loutkář: Rady a návody k plnění a získání odznaku odbornosti Loutkář*. Praha: Mladá fronta, 1978. 125 s.

ČÍŽKOVÁ, Jitka. (et al.) *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1999. 175 s. ISBN 80-7067-953-0.

DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha : Portál, 1997. 175 s. ISBN 80-7178-134-7.

DUBSKÁ, Alice. *Dvě století českého loutkářství*. Praha : Akademie múzických umění v Praze, 2004. 304 s. ISBN 80-7331-008-2.

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí : obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Praha : Portál, 2004. 232 s. ISBN 80-7178-888-0.

KOPŘIVA, Pavel. (et al.) *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž : Spirála, 2008. 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.

LEŠTINA, Vladimír. *Hrajeme si loutkové divadlo*. Praha : Portál, 1995. 159 s. ISBN 80-7178-066-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha : Karolinum, 2006. 445 str. ISBN 80-246-1056-6.

MERTIN, Václav; GILLNEROVÁ, Ilona. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Druhé, rozšířené a přepracované vydání. Praha : Portál, 2010. 248 s. ISBN 978-80-7367-627-8.

MIKŠÍK, Oldřich. *Psychologické teorie osobnosti*. Praha : Karolinum, 1999. 213 s. ISBN 80-7184-926-X.

PIAGET, Jean; INHELDEROVÁ, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 115s.

PROVAZNÍK, Jaroslav. *Děti a loutky*. Praha : Akademie múzických umění v Praze, divadelní fakulta, katedra výchovné dramatiky, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7331-111-7.

RÖDL, Otto a kol. *Loutkové divadlo*. 1. Vyd. Praha : SPN, 1969. 151 s.

RÖDL, Otto a kol. *Loutkářství*. 2. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 119 s.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 2., přeprac. Praha : Panorama, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.

ŠULOVÁ, Lenka; ZAUCHE-GAUDRON, Chantal. *Předškolní dítě a jeho svět : Enfant d'age préscolaire et son monde*. Praha : Karolinum, 2003. 471 s. ISBN 80-246-0752-2.

ŠVEC, Jiří a kol. *Praktikum loutkového divadla : učebnice pro I. a IV. ročník středních pedagogických škol*, Vyd. 3. Praha : SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1982, 161 s.

TOMÁNEK, Alois. *Podoby loutky*. 2. opravené vydání. Praha : Akademie múzických umění, 2001. 177 s. ISBN 80-85883-76-7.

UHLÍŘ, Jaroslav; SVĚRÁK, Zdeněk. *...zažít nudu – vadí!* Universal. 2005.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2000. 522s. 128- 129. ISBN 80-7178-308-0.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Text operky Červená Karkulka s reakcemi dětí

Příloha č. 2 Obrázky kreslené po zhlédnutí představení

Seznam příloh na DVD

Příloha č. 1 - Záznam operky 1

Příloha č. 2 - Záznam operky 2

Příloha č. 3 - Záznam operky 3

Příloha č. 4 - Eliška

Příloha č. 5 - Jůlie

Příloha č. 6 - Zdeňka

Příloha č. 7 – Oskar

Příloha č. 8 – Dominik

Příloha č. 9 – Tomáš a Petr

Příloha č. 1
Text operky Červená Karkulka s reakcemi dětí

K – Karkulka

B – babička

V – vlk

H – holub

M – myslivec

P - ptáci

K - Dobrý den ptáčkové, dobrý den lese. Ráno je takové překrásné, že se zpívat chce hlasitě lidem i kosům, pavouci na sítě navlékli rosu.	<i>otáčení na učitelku, úsměv (sám pro sebe) otevřená ústa, soustředěná pozornost soustředěná pozornost úsměv na ostatní, otáčení na učitelku soustředěná pozornost, otáčení na učitelku soustředěná pozornost soustředěná pozornost rytmické pohyby těla</i>
--	---

P - Dobrý den panenke, jakpak ti říkají? Les je tu hluboký, zůstávej při kraji.	<i>otevřená ústa soustředěná pozornost soustředěná pozornost</i>
--	--

K - Že jsem takhle zbarvená, říkají mi Červená.	<i>otáčení na jiné děti úsměv na ostatní</i>
--	--

Karkulka červená,

soustředěná pozornost

že jsem takhle zbarvená,

že jsem takhle zbarvená.

P - Dobrý den Karkulko,

otevřená ústa

hezky ti říkají.

Les je tu hluboký,

otevřená ústa

zůstávej při kraji.

houpání (dopředu- dozadu)

K - Proč mi všichni říkají,
posedu

otáčení na jiné děti, houpání do stran, změna

že mám zůstat při kraji?

Vždyť touhle pěšinkou

soustředěná pozornost

chodila jsem s maminkou,

otevřená ústa

chodila jsem s maminkou.

otáčení na jiné děti

P - Nedala si říci

dívka v červeném,

vlk v houštině spící

právě leze ven.

V - Koukám, že slečna

velmi statečná

je, je, je,

když takto sama

jde do neznáma,

jé, jé, jé.

K - Ty budeš asi ten toulavý pes,
salámu ti nalámu, pěkně to sněz,
pěkně to sněz,
pěkně to sněz,
pěkně to sněz.

V - Děkuju mockrát,
salám já moc rád,
jé, jé, jé.

soustředěná pozornost

otevřená ústa

Ještě mě rmoutí,
co v koši z proutí
je, je, je.

soustředěná pozornost

K - Všechno v tomto košíčku
je pro moji babičku,
v košíčku proutěném,
nečmucej tam, čert tě vem!
Nečmucej tam, čert tě vem.

houpání

změna posedu, vstávání

otáčení na jiné děti

Je tam víno červené,
jako já je zbarvené,
těž kapr na kmínu,
to má k svátku dnešnímu,
to má k svátku dnešnímu.

houpání, otevřená ústa, změna posedu

neklid

houpání, otáčení na jiné děti

úsměv na ostatní

V - Kdepak bydlí přibližně?

vstávání ze židle

Severně či jižně?

Stařenka šedivá,

neklid, otáčení na jiné děti, změna posedu

kdepak asi přebývá?

H - Vrkú, vrkú, vrkú, vrkú,

soustředěná pozornost, údiv

já tě dobře vidím, vlku.

K - Kdo to volá, co to bylo?

V - To jen listí ševelilo.

otáčení na učitelku

H - Vrkú, vrkú, vrkú, vrkú,

já tě dobře slyším, vlku.

K - Někdo mluvil o vlkovi.

V - To jen zašustilo křoví.

Kdepak asi přebývá

otáčení na učitelku, neklid

stařenka šedivá?

K - Za Černým vrchem,

pod velkým smrkem,

až vzadu.

šeptání

V domečku zděném,

vždy uklizeném,

šeptání

tak já jdu,

tak já jdu.

šeptání

P - Dívka důvěřivá

kráčí lesem dál,

neklid

vlk, ta šelma lstivá,

jinudy to vzal.	<i>otáčení na učitelku, změna posedu, strach</i>
H - I když jsem jen prostý holub, snad připravím vlka o lup, holub, holub, holub, holub, připravím ho o lup, o lup.	<i>údiv</i> <i>soustředěná pozornost</i> <i>otáčení na jiné děti</i>
K - Dobrý den babičko, vnučka tvá dnes ti přišla přát zdravíčko a taky štěstí.	 <i>otáčení na učitelku</i>
V - Děkuju, děvečko, že jsi tak hodná, dneska to vínečko vyžunknu do dna.	<i>slovní reakce</i> <i>úsměv</i> <i>rytmické pohyby hlavy, rukou, těla, úsměv na ostatní</i>
K - Proč máš tak velké oči, babi?	<i>otáčení na jiné děti</i>
V - To mám, Karkulko, proto aby to abych tě lépe viděla.	<i>úsměv, otevřená ústa</i>
K - Proč máš tak velké uši, babi?	<i>rytmické pohyby rukou a těla</i>
V - To mám, Karkulko, proto aby to abych tě lépe slyšela.	<i>rytmické pohyby rukou, otáčení na učitelku</i>
K - Tobě narostly vousy, babi?	
V - Ty mám, Karkulko, proto aby to aby mi zima nebyla.	<i>šeptání</i>

K - Proč máš tak velkou pusou, babi? *šeptání*

V - Tu mám, Karkulko, proto aby *otevřená ústa*

to abych tě lépe pozřela. *otáčení na učitelku, vstávání ze židle*

P - Dívka hrůzou bledá

ani nedýše,

s babičkou se shledá

u vlka v břiše.

H - I když jsem jen prostý holub, *úsměv*

snad připravím vlka o lup,

holub, holub, holub, holub,

připravím ho o lup, o lup. *otáčení na jiné děti*

M - Právě jsem byl informován holubem, *soustředěná pozornost, slovní reakce*

že náš vlk má zase něco za lubem, *vstávání ze židle*

v pušce mám kulku,

hledám Karkulku.

P - V pušce má kulku,

hledá Karkulku.

M - Tady je, tady je,

snad nám ještě ožije,

vím co s tím, vím co s tím,

já ji z vlka vyprostím.

Ožila, ožila,

rytmické pohyby těla, úsměv

P - ožila, ožila,

M - na svět se nám vrátila,

úsměv, houpání

P - na svět se nám vrátila,

M - i se svou babičkou,

údiv, rytmické pohyby hlavy a těla, úsměv

P - i se svou babičkou,

M - vystrašenou celičkou.

soustředěná pozornost

H - I když jsem jen prostý holub,
připravil jsem vlka o lup.

M - Ještě zbývá vyřešiti,
necháme-li zvíře žíti.

otevřená ústa

B - Já si vlka zašiju,
dobře ho použiju.

údiv

úsměv, otáčení na jiné děti, otevřená ústa

V - Ona si mě zašije,
dobře mě použije.

B - Bude mi tu hlídat dům
proti různým zlodějům.

rytmické pohyby hlavy

V - Budu jí tu hlídat dům
proti různým zlodějům.

rytmické pohyby těla

úsměv

B - Dám mu starou matraci,
bude to vlk hlídací.

rytmické pohyby hlavy a těla

soustředěná pozornost

V - Dá mi starou matraci,
bude ze mě hlídací.

rytmické pohyby hlavy a těla

soustředěná pozornost

P - Dá mu starou matraci,

změna posedu

bude to vlk hlídací.

zvonek

otáčení na učitelku, úsměv

Příloha č. 2

Obrázky kreslené po zhlédnutí představení

